

Жарко Требјешанин

ЛИЧНА ЈЕДНАЧИНА АНТРОПОЛОГА

(Бојан Јовановић: *Свејови антрополошке имагинације*,
Nesperia, Београд, 2014)

Ова најновија књига Бојана Јовановића сачињена је од десет текстова, од којих је први уводни, а осталих девет чине расправе о конкретним теоријским делима деве-торице истакнутих антрополога, међу којима су Сигмунд Фројд, Клод Леви Строс, Мирча Елијаде, Карлос Кастанеда, Сима Тројановић, Тихомир Ђорђевић и Веселин Чајкановић.

У уводном тексту „Истраживачко стварање светова“, Бојан Јовановић настоји да пружи основу, теоријски оквир за сва своја каснија разматрања конкретних, појединих антрополошких система. Наиме, он полази од става да је погрешно и наивно верова-ти да антрополог потпуно верно описује експлицитну културу и да на основу тога објективно и поуздано реконструише ону невидљиву, имплицитну културу (норме, вредности, ставове и веровања). Напротив, антрополог прикупљену разноврсну гра-ђу нужно трансцендира, надограђује својим реорганизовањем чињеница, анализом, осмишљавањем, као и њеним креативним тумачењем. А то значи да творац антропо-лошке теорије, заправо, *не реконструише*, него *конструише* сопствени фиктивни уни-верзум културе помоћу имагинације која доступну грађу склапа, допуњава и прео-бликује. Сваки од стваралаца на пољу антропологије, у складу са својим неисказаним схватањима човекове природе и властитим разумевањем суштине културе, гради своју теорију, коју настоји да прикаже као објективно научно здање утемељено на чињеницама.

Бојан Јовановић не само овим уводним, метатеоријским текстом, него и анализом конкретних теорија наших и страних антрополога, показује неодрживост убеђења да је антрополошка духовна творевина апсолутно независна од личности његовог ауто-ра. Антрополог као појединац са својим стваралачким способностима, ставовима, уверењима, стереотипима и предрасудама несумњиво утиче на крајњи резултат сво-јих истраживања, на властиту духовну грађевину. Његов имагинарни свет културе саздан је од чињеница, добро утемељених појмова и проверених сазнања, али не-сумњиво и од његових свесних теоријских принципа и несвесних уверења, афините-та и аверзија које невољно пројектује у властиту теорију. Овај својеврсни ауторски печат на теоријском делу није продуктивно негирати и скривати. Јер ако астрономи признају да на резултате њихових егзактних проучавања и мерења кретања небеских тела утиче „лична једначина“, онда је неразумно да антрополози ову чињеницу поричу.

Школски примери битног утицаја личности и схватања антрополога на његово дело којим се идеализује предмет проучавања, представљају примери Малиновског

и Маргарет Мид. Њено класично дело *Сазревање на Самои* на парадигматичан начин показује субјективност ауторке у тумачењу сексуалног понашања Самоанаца (посебно младих жена), које представља „научни мит“, односно утопијску фикцију о идеалном животу урођеника, изграђену на пројекцији њених идеолошких догматских ставова о људској природи, родној равноправности, о минорној улози биолошких чинилаца и културном релативизму. Осим тога, субјективности антрополошких извештаја доприноси и то што на понашање и одговоре испитаника-домородаца утичу свесна и несвесна очекивања, жеље и фантазми истраживача-антрополога. Испитаници, по правилу, несвесно прилагођавају своје одговоре ономе што антрополог очекује да чује од њих, те тако често измишљају непостојеће културне специфичности.

Своје схватање о односу антрополошког дела и његовог творца, Бојан Јовановић сажима овако: „Будући да је тачка гледишта конституент предмета проучавања, став аутора, његово интелектуално и истраживачко искуство, поглед на свет, способност и списатељски таленат одређују квалитет његовог дела“ (13). Научник антрополог, дакле, по свом начину рада и стварања дела, по приступу предмету истраживања, обликовању и представљању грађе, као и, посебно, по свом креативном, особеном стилу, ближи је уметнику, књижевнику, него научнику из природних и техничких наука.

Своју анализу појединих антрополога и њихових „светова“ Јовановић започиње расправом „Домети и ограничења Фројдове антропологије“. Фројд је својим пионирским истраживањима културе и људске природе, у делима као што су *Тоџем и Шабу*, *Досџојевски и оцеубисџиво*, *Ејо и масовна психологија*, *Нелајодносџи у кулџури*, *Мојсије и моноџеизам*, утемељио психоаналитичко истраживање порекла и природе магије, религије, мита, ритуала, обичаја, уметности, морала, права и других важних културних области и институција.

Својим методом дубинске анализе несвесног у виду нагонских импулса и скривених комплекса, Фројд је поткопао и срушио рационалистичко и оптимистичко виђење човека. Овај скептички мислилац и психолог показао је да је човек сувише често неразуман, вођен снажним нагонима и афектима, да је урођено агресиван, деструктиван и самодеструктиван, да је само привидно зрео и слободан у својим изборима, а да заправо њиме управљају скривени инфантилни мотиви и давно потиснути комплекси, међу којима је најснажнији Едипов. Фројдово антрополошко становиште је песимистичко, он указује да је зло иманентно људској природи, да су агресивност и садизам човеку природена својства и да он не штеди сопствену врсту, само када му се за то укаже повољна прилика. Човек је непоправљиво несрећан у култури која почива на репресији нагона, јер он може да бира само између тога да усвоји норме културе по цену одрицања од задовољства и потискивања своје нагонске природе, а што води развоју осећања кривице, патње, незадовољства и неурозе или да слободно, безобзирно задовољава своје анималне, сексуалне и агресивне нагоне, да ужива без ограничења, по цену рушења културе и враћања у варварство. Јовановић одаје признање Фројдовом револуционарном доприносу савременој антрополошкој мисли својим оригиналним схватањима човекове природе, као и однегованом, врхунском књижевном стилу којим су његове расправе о човеку и култури написане.

Међу српским антрополозима академик и професор Сима Тројановић заузима посебно место као први школовани антрополог и „један од најзначајнијих истраживача српске традиционалне културе“, како вели Јовановић у поглављу под називом „Тројановићево откривање јединства народног духа“. Тројановић је својим импресивним, разноврсним и инспиративним делом, по оцени Б. Јовановића, допринео „утемељењу домаће науке о народу“ (113–115). Распон његових радова посвећених српској култури креће се од монографија посвећених материјалној култури (*Сџара српска јела и њића*, 1896, *Наше кириције*, 1909), преко старе народне религије Срба (*Главни српски жртвени обичаји*, 1911, *Ваџра у обичајима и живоју српској народа*, 1930), па све до истраживања невербалне комуникације (*Психофизичко изражавање српској народа њојлавишо без речи*, 1935). У капиталној књизи о ватри – *Ваџра у обичајима и живоју српској народа*, он указује на најдубље магијске, митолошке и религијске корене култа ватре у српској и многим другим древним културама. Сачувани архаични обичаји, веровања и обреди повезани са ватром, а посебно са „живом ватром“ и њеном чистилачком и апотропејском улогом, убедљиво потврђују магијско-анимистички карактер старе српске народне религије. Најзад, својом књигом *Психофизичко изражавање српској народа њојлавишо без речи*, Сима Тројановић дао је свој прилог изради светског атласа невербалног језика, знатно раније него што је Дезмонд Морис и замислио стварање планетарне мапе гестова. Тројановић се у истраживању проблема невербалног споразумевања, умешно користио сазнањима многих научних дисциплина (биологије, етнологије, лингвистике, психологије, историје, социологије), а податке о невербалној комуникацији Срба он често пореди са подацима добијеним у другим културама. У овом делу настојао је и да разграничи универзалне гестове и обрасце невербалног понашања од оних који су културно специфични. Тројановићева концепција „немог језика“ изузетно је плодна и савремена. У доба када је писао ову студију, у науци је доминирало истраживање *експресивној* понашања. Тада се није довољно увиђало да гест није само пуки израз, „знак за себе“, већ је и „знак за другог“. Тројановић истражује управо ову, комуникативну страну „изразног понашања“. Он јасно каже да је предмет његове анализе *немо сџоразумевање* (Тројановић, 1986: 8).

Књига Бојана Јовановића *Свеџови анџројолошке имајинације*, може послужити као користан приручник за упознавање српске и светске антрополошке мисли, али и као подстицајно дело за будуће истраживаче односа великих теоријских система у антропологији и личности њихових твораца. Зато и сматрам да би у следећем издању ове књиге било корисно уврстити и студије о Јовану Цвијићу и Владимиру Дворниковићу, у чијим делима се теоријски ставови засновани на емпиријској грађи преплићу са идеолошким и личним склоностима, уверењима и ставовима.